

**Tradície a inovácie vo výchove a vzdelávaní
modernej generácie učiteľov VIII.**

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU
Pedagogická fakulta
Inštitút Juraja Páleša v Levoči

**Tradície a inovácie vo výchove a vzdelávaní
modernej generácie učiteľov VIII.**

Beáta Akimjaková
Ľudmila Krajčíriková
Mária Oravcová
(eds.)

Ružomberok 2013

© VERBUM – vydavateľstvo KU

Editori

doc. PaedDr. Beáta Akimjaková, PhD.
PhDr. Ľudmila Krajčíriková, PhD.
PhDr. Mária Oravcová

Recenzenti

doc. PhDr. Mária Gažiová, PhD.
PaedDr. Zdenka Hlaváčová, PhD.

Sadzba

PaedDr. Ivana Rochovská, PhD.

Za jazykovú úpravu zodpovedajú autori kapitol.
Autori volili citačnú normu zodpovedajúcu charakteru príspevku.

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok
<http://ku.sk>, verbum@ku.sk, tel. +421444304693 kl. 308

ISBN 978-80-561-0012-7

OBSAH

Úvod.....	9
-----------	---

Sekcia 1

PREDŠKOLSKÁ A ELEMENTÁRNA PEDAGOGIKA

Rómsky žiak v nultom ročníku základnej školy	12
--	----

Vladimír Klein – Viera Šilonová

Reč, jazyk a komunikácia rómskych žiakov vo vzdelávaní	38
--	----

Anna Nemcová

Hra ako poznávacía činnosť detí v predškolskom veku.....	47
--	----

Ladislav Strižovský

Hra s bábkou a jej variabilné možnosti aplikácie pri práci s deťmi v predprimárnom období	57
--	----

Božena Švábová

Analýza vybraných rizikových prejavů v oblasti komunikatívni kompetence u dětí v předškolním věku	70
--	----

Eva Zezulková

Empatia ako predpoklad prosociálneho správania	84
--	----

Zuzana Brčiaková

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ	93
--	----

Inna Chervinska

Kresťanská výchova z pohľadu detí na 1. stupni ZŠ	107
---	-----

Helena Kuberová

Sekcia 2

ŠPECIÁLNA A LIEČEBNÁ PEDAGOGIKA

Účinky hipoterapie na motoriku žiakov s mentálnym postihnutím...127	
---	--

Iveta Strážiková – Lucia Gažiová

On Threats to the Artistic Activity of the Disabled 172

Leszek Ploch

**Dramatoterapia a jej variabilné pôsobenie na jedinca
s mentálnym postihnutím 183**

Božena Švábová

Kresťanská výchova u žiakov s poruchami správania 210

Beáta Akimjaková – Iveta Strážiková

**Podiel liečebnej pedagogiky v starostlivosti o rodinu
so zdravotne postihnutým členom 231**

Helena Kuberová – Iveta Strážiková – Helga Nemethová

Sekcia 3

SOCIÁLNA PEDAGOGIKA

**Wpływ nauczania i wychowania resocjalizacyjnego
na rozwój psychospołeczny rodzin niewydolnych wychowawczo 249**

Dorota Janułąjtys

Reflexie nad súčasnou premenou rodiny a jej konzekvenciami 260

Iveta Franzenová

**Social aid in Kłobuck commune- the example of help provided
for dysfunctional families 280**

Agata Woźniak-Krakowian – Jacek Krakowian

Coherence and Aggressive Susceptibilities of the Youth 292

Stanisław Lipiński

**Vymedzenie pojmov sociálna starostlivosť, sociálna práca,
sociálne služby, sociálne učenie Cirkvi..... 303**

Mária Oravcová – Marta Oravcová

Sekcia 4

VÝCHOVA A VZDELÁVANIE UČITEĽOV

Przemiany roli zawodowej nauczyciela..... 315

Piotr Mazur – Anita Famuła-Jurczak

Педагогічна діяльність як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя	340
Galyna Rusyn	
Психологічна готовність вчителя як суб'єкта керування навчальною діяльністю	345
Olena Khrushch	
Проблеми підготовки майбутніх вчителів в умовах сучасної вищої школи України	351
Vasyl Khrushch – Liliya Kopchak	
Mini-lessons as an effective means of English teachers-to-be professional training	357
Tetyana Skibitska	
Використання інформаційних технологій в загальноосвітніх школах гірських регіонів: труднощі майбутніх вчителів.....	361
Liliana Khimchuk	
Vývin osobnosti pedagóga a jeho vplyv vo výchovnovzdelávacom procese.....	368
Iveta Strážiková – Ludmila Krajčiríková	
Výchova a vzdelávanie v starovekom Grécku.....	393
Marcela Duřová	
Motivácia vo vyučovacom procese.....	400
Jana Faltinová	
Prevencia šikanovania na školách	408
Alžbeta Bařtová	
Vol'ný čas detí a mládeže, výchova realizovaná vo vol'nom čase	416
Alžbeta Bařtová	

Przemiany roli zawodowej nauczyciela

Transformation of the role of the professional teacher

Piotr Mazur – Anita Famuła-Jurczak

Przemiany polityczne i społeczno-gospodarcze, które od lat obserwujemy w naszym kraju a przede wszystkim wszechobecny i nieustający rozwój technologii stawia przed każdym człowiekiem nowe wyzwania, kreuje nowe ścieżki życiowe. Coraz częściej i w coraz szerszych obszarach staje się on odpowiedzialny za współtworzenie życia społecznego oraz jest osobą współuczestniczącą w zachodzących zmianach. „Społeczeństwa – w przeciwieństwie do piramid, zastygłych w pierwotnym stanie przez stulecia – często ulegają rozumnym lub złowieszczym transformacjom; zmieniają się systemy instytucji publicznych, klasy społeczne, związki wyznaniowe, mitologie czy wzory zachowań. Rytm tych przeobrażeń nie tyle zależy od przeznaczenia, ile od woli sprawców i od wszechobecnego przypadku. Żyjemy w epoce zasadniczych reform lokalnych i globalnych, których nie ogranicza żadna linia Maginota”¹. Zarówno globalizacja jak i rosnący udział handlu międzynarodowego, mobilność geograficzna i zawodowa, przekształcenia w gospodarce, nowe techniki i technologie, szczególnie informacyjno-komunikacyjne oraz zmiany w organizacji pracy wynikające częściowo ze zmian technologicznych i wzrostu oczekiwań pracodawców w zakresie poziomu umiejętności pracowników doprowadziły do nowego spojrzenia na proces kształcenia.

Celem tekstu jest przybliżenie przemian, które miały miejsce na przestrzeni dziejów związanych z pełnieniem roli nauczyciela. Jednak aby tego dokonać konieczne wydaje się przybliżenie założeń dotyczących kategorii roli społecznej a konkretnie roli zawodowej. W literaturze z zakresu socjologii czy też psychologii niejednokrotnie podejmowano problematykę dotyczącą pełnienia przez jednostkę określonej roli społecznej. To jak definiowana i jak postrzegana była rola w dużej mierze zależało od przyjętych założeń teoretycznych dotyczących koncepcji społeczeństwa i miejsca jakie w nim pełni jednostka.

¹ J. Koziński, *Społeczeństwo kognitariuszy*, [w:] *Koniec wieku nieodpowiedzialności eseje humanistyczne*, Wydaw. Jacek Santorski, Warszawa 1995.

W literaturze z zakresu psychologii społecznej, socjologii oraz pedagogiki możemy spotkać wiele definicji roli², co jest efektem braku zgodności odnośnie tego co należy rozumieć pod pojęciem roli społecznej. Rola społeczną można rozpatrywać jako zespół oczekiwań. W takim ujęciu rola społeczna jest ściśle związana ze świadomością społeczną i jest ona postrzegana jako zachowanie jednostki będące efektem oczekiwań stawianych jej przez społeczeństwo. Najogólniej można więc powiedzieć, że w tym ujęciu rola to zbiór oczekiwań jakie dana społeczność kieruje pod adresem jednostki w związku z miejscem zajmowanym przez nią w społeczności. Analiza literatury na temat roli społecznej pozwala na ukazanie jeszcze innego podejścia do roli społecznej, podejścia zgodnie z którym jest ona ujmowana jako konkretne zachowanie jednostki zajmującej określoną pozycję w społeczeństwie. Wówczas to rola jest rozumiana jako „względnie stały i wewnętrznie spójny system zachowań, będących reakcjami na zachowanie innych osób, przebiegających według mniej lub więcej wyraźnie ustalonego wzoru”³. Role społeczne mogą być rozpatrywane z różnych perspektyw teoretycznych. W literaturze przedmiotu wskazuje się na: funkcjonalną teorię roli, perspektywę symbolicznego interakcjonizmu, strukturalną teorię roli, ujęcie charakterystyczne dla teorii organizacji, poznawczą teorię roli. W zależności od przyjętej koncepcji teoretycznej inaczej będzie wyglądało rozumienie roli. Nie wchodząc w szczegóły postaram się nakreślić główne założenia związane z rolą społeczną a występujące w wybranych teoriach. Na tym tle dokonam uzasadnienia tego rozumienia roli społecznej, które jest najbardziej zbieżne z przyjętymi przeze mnie założeniami związanymi z rozwojem i socjalizacją jednostki.

W strukturalno - funkcjonalnej teorii ról, nawiązując na klasyczne Durkheimowskiej myśli socjalistycznej, ukazuje się rolę społeczną jako pewien kulturowo określony normatywny przepis zachowania się jednostki na danej pozycji społecznej. Jak pisze R. Linton termin rola używany jest na „oznaczenie całościowej sumy wzorów kulturowych wiążących się z całościowym statusem”⁴. Rola w tej mierze, w jakiej reprezentuje jawne zachowanie, stanowi dynamiczny aspekt statusu; to co jednostka ma robić,

² Zob. S. Mika: *Psychologia społeczna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981; J. Szczepański: *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963; J. Szmatka: *Małe struktury społeczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970, s. 308.

⁴ R. Merton: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2005;

by uzasadniť zajmowanie przez siebie określonego statusu. Takie ujęcie roli społecznej zakłada statyczną wizję społeczeństwa, ukazując je jako system społeczny, w którym jednostki są sztywno przypisane do określonej pozycji i nieomal rytualnie ogrywiają przynależne im role⁵.

Odmienne rozumienie roli społecznej wyłania się z teorii symbolicznego interakcjonizmu. W założeniach symbolicznego interakcjonizmu rola społeczna zależna jest od sytuacji i ostatecznie ustalana jest w procesie społecznej interakcji. Role są konstruowane i negocjowane przez uczestników interakcji. Chociaż istnieje matryca kulturowa – czyli system zobiektywizowanych znaczeń wspólnych członkom grupy lub społeczeństwa, to stanowi on jedynie narzędzie interpretacyjne w procesie interakcji, nie przesądzają jednak o treści samej interakcji. Procesem ukierunkowującym przebieg interakcji jest proces przyjmowania roli (role – taking), który pełni ważną rolę w procesie kształtowania osobowości. Podstawowym założeniem zaproponowanej przez G. Mead koncepcji roli społecznej jest przekonanie, że dzięki zachodzącemu w toku codziennej interakcji procesowi odbudowywania ról innych osób czyli rozpoznawania sensu i struktury ich zachowań zewnętrznych, postaw, oczekiwań i ocen (szczególnie tych które bezpośrednio odnoszą się do jednostki) jednostka uczy się wymaganych w danej grupie zachowań. Tym samym uczy się odgrywania własnych ról oraz nabywa postawy w stosunku do innych jak i do siebie⁶.

Przyjmowanie roli oraz kształtowanie samoświadomości uzależnione jest od takich warunków jak: nabywanie języka, zabawa i gra. Przyjmując określoną rolę jednostka może patrzeć na siebie oczyma innych partnerów interakcji, znanych jej z doświadczenia. Dzięki temu „postrzega siebie jako członka zbiorowości, pełniącego w niej różne role i posiadającego cechy, które są społecznie postrzegane, klasyfikowane i uznawane za ważne”⁷. Przyjmowanie roli pozwala jednostce na dopasowywanie swojego zachowania do zachowań partnerów; określanie znaczenia różnych obiektów rzeczywistości społecznej oraz patrzenia na siebie jako przedmiot⁸. W koncepcji zaproponowanej przez G. Mead występują dwa

⁵ K. J. Tilmann: *Teorie socjalizacji: społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, przeł. G. Bluszcz, B. Miracki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996; E. Hałas: *Interakcjonizm symboliczny*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2006.

⁶ G. Mead: *Umysł, osobowość i społeczeństwo*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

⁷ M. Ziółkowski: *Wiedza, jednostka, społeczeństwo*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 59.

⁸ Tamże.

procesy: odbudowywanie sensu zachowań i treści postaw partnerów oraz przyjęcie tych postaw jako własnych. Nieco węższe rozumienie roli społecznej proponuje R. Turner dla którego samo role – *taking* oznacza ujęcie i antycypację czyjegoś zachowania ale nie musi wiązać się z przyjęciem tego stanowiska jako własnego. Jednostka na drodze interakcji z innymi przyjmuje ich postrzeganie rzeczywistości (dzieje się to głównie na etapie socjalizacji pierwotnej) a następnie tworzy własną koncepcję siebie. Nie dzieje się jednak tak, że przyjęta koncepcja siebie jest stała i niezmienna. Byłoby to niezgodne z założeniami symbolicznego interakcjonizmu. Koncepcja siebie ulega zmianom pod wpływem grupy, która wyznacza podstawową perspektywę poznawczą i systemu wartości jednostki. Oznacza to, że chcąc zrozumieć działanie ucznia w konkretnej sytuacji należy ustalić pod wpływem jakiej grupy odniesienia aktualnie się znajduje. Należy zaznaczyć, że mikroświat społeczny i jego pierwotny wymiar czyli interakcja pełni ważną rolę w koncepcji roli społecznej. E. Goffmana, uważa, że rola to wzór zachowania, według którego człowiek stara się przedstawić siebie w określonym świetle. Ponieważ, zdaniem E. Goffmana, każda sytuacja, w której uczestniczy jednostka jest jakościowo różna od innych, aktor (jednostka) musi każdorazowo definiować sytuację i w zależności od tej definicji kreuje swoje zachowanie tak, aby przedstawić się partnerowi w jak najkorzystniejszym świetle. Goffman uznaje, że interakcje i ich reguły są swoistym rodzajem rzeczywistości, niesprowadzalnym ani do kategorii struktury społecznej, ani do kategorii jednostkowych. Autor teatralnej koncepcji roli zakłada bowiem, że istnieje wyraźnie określony kompleks zachowań w roli, które są traktowane i przeżywane jako całość. Wzory te muszą być wyuczone, można je przyjąć lub odrzucić, a także w pewnych granicach zmieniać⁹. Niezależnie od różnic w obrębie socjologii interakcyjnej można przyjąć za M. Czyżewskim¹⁰, że rola społeczna w tej perspektywie pojmowana jest jako „interakcyjny proces wzajemnego definiowania i interpretowania społecznej tożsamości uczestników interakcji”¹¹.

Zmiany zachodzące w społeczeństwie a przede wszystkim rozwój cywilizacji generował konieczność przemian w postrzeganiu roli zawodowej nauczyciela. Należy zauważyć, że zawsze zadaniem nauczyciela było nauczanie, czyli przekazywanie uczniom wiedzy jak

⁹ E. Goffman: *Człowiek w teatrze życia*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1981.

¹⁰ M. Czyżewski, *Socjolog i życie potoczne, studium z etnometodologii i współczesnej socjologii interakcji*, „Acta UniversitatisLodziensis” Folia Sociologica 8, 1984.

¹¹ M. Czyżewski, *Socjolog i życie potoczne, studium z etnometodologii i współczesnej socjologii intrerakcji*, „Acta UniversitatisLodziensis” Folia Sociologica 8, 1984

również partycypowanie w procesach uspołeczniania młodych pokoleń, przekazywania im dziedzictwa kulturowego w wymiarze globalnym oraz doświadczenie bliskiej zbiorowości społecznej, jej życia materialnego i przejawów kultury. Analiza literatury z zakresu historii wychowania pozwala na stwierdzenie, że na przestrzeni wieków zmieniały się nazwy osób, które pełniły funkcje edukacyjne. I tak określano ich jako: „starszyzną rodową”, kapłanów, magów, guwernerów, po współczesnych nauczycieli zatrudnionych w różnych instytucjach oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych¹².

Miejsce i rola, jaką ma pełnić nauczyciel w społeczeństwie, była i jest „wypadkową” określonych potrzeb społecznych i interesu społecznego¹³.

Najważniejszym zadaniem stojącym przed nauczycielem w starożytności było przekazanie wychowankom wiedzy, która miała umożliwić im zrobienie kariery w życiu. W Chinach nauczyciela traktowano jako urzędnika państwowego. Cesarz powoływał urzędników, których zadaniem było kształcenie kadry do sprawowania w przyszłości ważnych stanowisk państwowych. Najważniejszym kryterium bycia nauczycielem była wiedza¹⁴. Najbardziej ceniono nauczycieli, którzy zdali niezwykle trudny trzystopniowy egzamin naukowy, który sprawdzał wiedzę i umiejętności jej wykorzystania. Pomyślne zdanie egzaminu zapewniało otrzymanie najlepszych posad państwowych. Stan posiadanej wiedzy hierarchizował nauczycieli, wpływał na ich prestiż społeczny oraz wynagrodzenie. W swojej pracy nauczyciele stosowali bardzo ostre kary fizyczne, stąd też często nazywano ich „bogami piekła”¹⁵.

W Indiach dostęp do wiedzy miała najwyższa kasta – kapłanów (*brahmani*). Swoją pracę opierali na bardzo bliskich, wręcz przyjacielskich stosunkach z uczniami. Podczas kilkuletniego pobytu w szkole, uczniowie przywiązywali się często silniej do nauczyciela niż do ojca¹⁶. Z kolei

¹² Por. H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 24-25.

¹³ Por. Ł. Kurdybacha, *Zawód nauczyciela w ciągu wieków*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1948, s. 1; W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych podstaw moralnego postępowania nauczyciela*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001, s. 87.

¹⁴ Por. S. Dylak, *Nauczyciel – kompetencje i kształcenie zawodowe*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 554.

¹⁵ Por. J. Kuźma, *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 35; Ł. Kurdybacha, *Zawód nauczyciela...*, dz. cyt., s. 2.

¹⁶ Por. tamże, s. 2.

w starożytnym Egipcie nauczycielami byli kapłani, którzy posiadali monopol na wiedzę i edukację, a posiadana wiedza dawała możliwość awansu społecznego.

W kulturze greckiej wzorem nauczyciela był poeta i filozof.

Już w V w. p.n.e. w Atenach odnajdujemy początki tworzenia się grupy zawodowej nauczycieli, którzy utrzymywali się głównie z nauczania. Znaczenie nauczyciela zależało głównie od jego wiedzy przedmiotowej. Jednakże już wtedy Seneka krytykowała nauczycieli za to, że są skłonni *uczyć bardziej dla szkoły niż dla życia*¹⁷.

Spółeczeństwo greckie oczekiwało od nauczycieli mądrości, która wyrażała się w dążeniu do prawdy, dobra i piękna. W trosce o rzetelną realizację tych wymagań utworzono urząd *pedonoma*, który sprawował nadzór nad nauczycielami szkół publicznych. Zaniedbywanie obowiązków zawodowych skutkowało grzywnami. Wyróżniający się nauczyciele otrzymywali nagrody. Na koniec każdego roku szkolnego nauczyciel zdawał publiczny egzamin, który decydował o przedłużeniu umowy o pracę. W ten sposób praca nauczycieli była poddana rygorystycznej kontroli społecznej¹⁸. Warto zaznaczyć, że status społeczny nauczycieli nauczania elementarnego był niski, ich zarobki były mizerne. Spółeczeństwo odnosiło się do nich jak do ludzi wykolejonych. Gdy ktoś przepadł bez wieści, mówiono: *albo on zmarł, albo gdzieś uczy dzieci*¹⁹. Zdecydowanie większym szacunkiem cieszyli się nauczyciele tzw. nauk wyższych – filozofii i retoryki. Niektórzy z nich mieli wysokie dochody i ogromny autorytet. Bez względu na poziom nauczania jako podstawową metodę wychowawczą wykorzystywano karę, gdyż – jak podkreślał Arystoteles – wychowanie to rzecz poważna i musi się w nim mieszać przykrość z przyjemnością²⁰.

¹⁷ Por. S. Dylak, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 554.

¹⁸ Por. L. Górską, *Wizje zawodu nauczycielskiego w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2000, s. 13-14.

¹⁹ Por. C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 114; S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, dz. cyt., s. 45; Ł. Kurdybacha, *Zawód nauczyciela...*, dz. cyt., s. 6-7.

²⁰ Por. S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, dz. cyt., s. 44; S. Wołoszyn, *Wychowanie w starożytnej Europie*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 93; R. Nowakowska-Siuta, *Szkoła – geneza i rozwój*, dz. cyt., s. 235; P. Mazur, *Zarys historii szkoły*, dz. cyt., s. 16.

W starożytnym Rzymie po raz pierwszy ustalono status zawodowy nauczyciela jako pracownika „samorządowego”²¹. Zadaniem nauczyciela było wpajanie uczniom zewnętrznej ogłady i wiedzy, która miała być niezbędna w ich przyszłym życiu polityczno-żołnierskim²².

Do zawodu nauczyciela jednostki powinny być odpowiednio selekcjonowane. Zwracono uwagę, że nauczyciela powinna cechować nie tylko wiedza ale także powinien to być człowiek rozumny i sprawiedliwy, życzliwy wychowankom, prawdziwy ojciec powierzonych mu dzieci. Nauczyciel powinien chętnie odpowiadać na pytania uczniów, nie wymierzać kar pod wpływem gniewu, nie szafować pochwałami zbyt hojnie oraz nie wytykać wychowankom błędów w sposób obrażający ich godność osobistą.²³

Powinności nauczyciela zostały przedstawione przez Kwintyliana, który uważał, że należy wyróżnić dwie gry powinności nauczycielskich: wobec siebie samego oraz wobec grupy nauczycielskiej. W obrębie powinności wobec siebie znalazły się takie powinności jak: głęboka, rzetelna wiedza, postawa moralna, godność i powaga zawodowa oraz umiejętności pedagogiczne. Do drugiej grupy zaliczył: tolerancję, opiekuńczość, nienaruszanie godności osobistej ucznia, przystępność, umiar i rozwagę²⁴.

W starożytności nauczycielowi do nauczania wystarczała znajomości treści przedmiotu, a umiejętności ich przekazania traktowano jako sztukę, która jest darem a nie rezultatem wyuczenia²⁵. Starożytny nauczyciel miał dać uczniom to, co godne przyjęcia, odrzucić to, co zbędne, dbać o ich sprawność fizyczną i ogólną kulturę, a przede wszystkim przygotować do działania w życiu publicznym. Jego powinności sprowadzały się do nadzoru nad uczniem oraz umiejętnego doboru metody wychowania²⁶. Podsumowując możemy stwierdzić, że starożytność grecko-

²¹ Por. S. Dylak, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 554.

²² Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 88.

²³ Por. S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 441; S. Litak, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 41; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 50; A. Winiarz, *Geneza i rozwój zainteresowań zawodem nauczyciela w kręgu cywilizacji europejskiej*, [w:] S. Popek, A. Winiarz (red.), *Nauczyciel – zawód, powołanie, pasja*, Wyd. UMCS, Lublin 2009, s. 45.

²⁴ Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 89.

²⁵ Por. H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, dz. cyt., s. 25.

²⁶ Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 88.

rzymska usankcjonowała rację bytu profesjonalnych nauczycieli, którzy pobierali wynagrodzenie za wykonywaną przez nich pracę²⁷.

W okresie średniowiecza procesy wychowawczo-dydaktyczne były bezpośrednio związane z funkcjonowaniem Kościoła, którego głównym zadaniem było wychowanie do przestrzegania nauk i cnót chrześcijańskich oraz pokory i posłuszeństwa wobec Kościoła. Z uwagi na specyficzne spostrzeżenie wychowania nauczyciel miał *minister ecclesiae et scholae*²⁸.

Zawód nauczyciela przestaje już być postrzegany jako wrodzony talent a znaczenia nabiera zawodowe wykształcenie nauczycieli, które odbywało się na uniwersytetach. Nauczać mogła osoba, która posiadała stopień magistra, nadawany absolwentom wydziałów humanistycznych, lub doktora, uzyskiwany po ukończeniu studiów z zakresu prawa, medycyny lub teologii. Nauczyciel musiał przede wszystkim znać przedmiot, którego miał nauczać²⁹.

Na mocy uchwały soborów laterańskich powołano specjalnego urzędnika - scholastyka, który decydował m.in. o przyznaniu licencji uprawniającej do nauczania³⁰. Ponadto obowiązkiem kapituły było wyznaczenie specjalnego beneficjum dla magistra, który nauczałby za darmo kleryków i innych niezamożnych uczniów³¹.

Ponieważ wychowanie skoncentrowane było na kształtowaniu posłuszeństwa wobec Kościoła to w procesie kształtowania osobowości wykorzystywano najczęściej karę, a symbolem nauczycielskiej władzy była różga, wręczana pedagogowi w momencie przekazywania szkoły. Z uwagi na to, że nauczanie w szkole średniowiecznej nastawione było na rozwijanie pamięci, nauczyciele w swojej pracy dydaktycznej wykorzystywali głównie techniki mnemotechniczne, a program kształcenia wpływał z potrzeb Kościoła.

Zadania, jakie stały przed nauczycielem opisuje Tomasz z Akwinu, który uważał, że nauczyciel jest osobą, która przekazuje innym prawdę, którą wcześniej sam poznał i kontemplował. Nauczanie zatem jest

²⁷ Por. C. Kupisiewicz, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 20.

²⁸ Por. S. Wołoszyn, *Oświata i wychowanie w epoce średniowiecza*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 98; S. Dylak, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 554-555.

²⁹ Por. C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 114; S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 441.

³⁰ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 67.

³¹ Por. S. Litak, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 63; S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 441; P. Mazur, *Zarys historii szkoły*, dz. cyt., s. 27.

uzewnętrznianiem owoców własnej kontemplacji³². Zadaniem nauczyciela jest poznanie możliwości percepcyjnych ucznia i wprowadzenie go w dynamikę procesu poznania. Nauczyciel musi zrozumieć, że w człowieku istnieje tylko bierna możliwość przyjęcia wpływu sił zewnętrznych, pewna podatność na działanie otaczającego świata, ale także musi uznać w człowieku pewną moc twórczą, samorzutną, dynamiczną.³³ Ponieważ uczeń powinien wykazywać aktywność w procesie kształcenia to zadaniem nauczyciela jest udzielanie wychowankowi pomocy w zdobywaniu wiedzy. Autor zaznacza, że „człowiek uczący kogoś świadczy jedynie usługę od zewnątrz, tak jak lekarz, który leczy. Ale jak wewnętrzna siła natury jest główną przyczyną wyzdrowienia, tak i naturalne światło myśli jest główną przyczyną wiedzy; jedno zaś i drugie jest od Boga (...). Nauczyciel nie powoduje w uczniu światła myśli, ani też wprost form myślowych; on tylko swoim nauczaniem obudza ucznia do tego, żeby on sam siłą swojej myśli urabiał sobie pojęcie umysłowe, których znaki z zewnątrz mu podsuwa”³⁴.

Nauczyciel powinien wyróżniać się wiedzą o przedmiocie nauczania, siłą przekonywania, mądrością, zdolnością rozwijania i wyrażania myśli, gorliwością, pełną miłości zaangażowaniem oraz odpowiedzialnością³⁵.

Średniowieczny nauczyciel wnosił ze sobą jednak nowe wartości pedagogiczne w zakresie instytucjonalnej integracji pragmatycznej nauczania i wychowania, co wpłynęło na utrwalenie się bezwzględного autorytetu nauczania w następnych wiekach³⁶.

Zmiana roli nauczyciela dokonała się w okresie odrodzenia, a podyktowana była zmianami w percepcji człowieka, świata jak również zmianami jakie dokonywały się w sferze ekonomicznej oraz politycznej.

W zakresie przygotowania nauczycieli do zawodu ogromną rolę odegrali jezuici, którzy dbali o odpowiednie przygotowanie swoich nauczycieli³⁷.

³² Por. A. Maryniarczyk, *O ethosie nauczyciela w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, [w:] A. Rynio (red.), *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Stalowa Wola 1999, s. 398.

³³ Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 107-108.

³⁴ Cyt. za: A. Maryniarczyk, *O ethosie nauczyciela...*, dz. cyt., s. 399.

³⁵ Por. tamże, s. 398; T. Ożóg, A. Petkowicz, *Nauczyciel*, [w:] E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, k. 820-821.

³⁶ Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 90.

³⁷ Por. S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 441.

Nauczyciel jezuicki był bardzo dobrze przygotowany do wykonywania zawodu. Po skończonym nowicjacie, odbywał trzyletnie studia filozoficzne, gdzie studiował przede wszystkim dzieła Arystotelesa. Następnie wracał do kolegium na kilkuletnią praktykę, podczas której studiował przepisy, zarządzenia, brał udział w konferencjach nauczycielskich, prowadził próbne lekcje. Po praktyce wracał na studia teologiczne, a po ich ukończeniu otrzymywał pełne kwalifikacje do zawodu. Głównym zadaniem nauczyciela było dokładne wypełnianie przepisów zawartych w *Ratio studiorum*³⁸.

Od nauczyciela oczekiwano, że będzie on stawiał bardzo wysokie wymagania nauczycielom. Określił model idealnego nauczyciela. wzorowym wychowawcą, powinien być mądry, szlachetny, skromny, roztropny, odpowiedzialny, który traktuje swój zawód jak powołanie. Moralność nauczyciela powinna być nienaganna, godna do naśladowania przez uczniów. Nauczycielom należy też zapewnić godziwe wynagrodzenie z funduszy publicznych oraz dbać o szacunek ze strony uczniów i rodziców. Duże znaczenie przypisywał okresowym konferencjom nauczycieli danej szkoły, organizowanym w celu wymiany doświadczeń pedagogicznych, oceny uczniów oraz omówienia ich zdolności i postępów w nauce³⁹.

W epoce odrodzenia do roli nauczyciela przywiązywano ogromną wagę. Jednocześnie jednak przypisane mu obowiązki i powinności znacznie przewyższały jego możliwości, gdyż okazały się zbyt oderwane od praktyki życia, nierealne⁴⁰. Niestety nauczyciel nie posiadał zbyt wielkiego autorytetu w społeczeństwie. Świadczyć może o tym fakt, że w owych czasach panowało powszechne powiedzenie, że trudno być dumnym z tego, że ma się nauczyciela za przodka⁴¹.

Znaczenie roli zawodowej nauczyciela podkreślano również w okresie oświecenia, uważano bowiem, że edukacja może zmienić człowieka i korzystnie wpłynąć na rozwój całej ludzkości.

S. Konarski w trosce o zawód nauczyciela analizę studiów nauczycieli, ich pracy w szkole, zasad przenoszenia do innych placówek, metod opracowywania ocen oraz obowiązków i obyczajów nauczycieli i na

³⁸ Por. E. Magiera, *Historyczne konteksty edukacji nauczyciela jutra*, [w:] E. Perzycka(red.), *Nauczyciel jutra*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 14-15.

³⁹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, dz. cyt., s. 89; S. Litak, *Historia wychowania*, dz. cyt., s. 97; P. Mazur, *Zarys historii szkoły*, dz. cyt., s. 39.

⁴⁰ Por. tamże, s. 93.

⁴¹ Por. S. Dylak, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 555.

tej podstawie opracował pierwszą w Polsce pragmatykę zawodu nauczycielskiego.

S.Konarski zwracał uwagę na właściwe zachowanie się nauczyciela w szkole, jego ogładę towarzyską, schludność ubioru, zewnętrzną prezencję. Od nauczycieli wymagał ogromnego zaangażowania w pracy oraz wiedzy wykraczającej poza treści nauczanego przedmiotu. Dlatego też nakazywał przygotowywanie się do lekcji, refleksję i namysł rozwijany w drodze samokształcenia z pedagogiki, polityki i nauk moralnych⁴².

Nauczyciel powinien unikać szorstkiej i nieznośnej złośliwości: Nie ma nic gorszego i obrzydliwego jak ospałość nauczającego, gnuśność, niechlujstwo, nawyk ciągłego siedzenia, zamierające wciąż bąkanie, poziewanie i widoczny przymus - jakoby nauczyciel nie cierpiał swego obowiązku⁴³. Głównym zadaniem nauczyciela jest przygotowanie uczniów do życia, do służby dla dobra ojczyzny, kształtowanie dobrych obyczajów, poszanowanie społecznej równości oraz szacunku do godności własnej i godności innych. Za naczelną powinność uważa także walkę z pychą, zakłamaniem, wyniosłością i fałszem. Nacisk kładł na kształtowanie u uczniów postaw patriotycznych⁴⁴.

S. Konarski uważa, że dobry nauczyciel powinien ze szkoły wychodzić zmęczony jak atleta z areny lub rolnik z pola. Pracowitość, żwawość, śmiałość i ożywienie w działaniu, mówieniu i nauczaniu – oto najważniejsze warunki powodzenia⁴⁵.

Komisja Edukacji Narodowej zapewniła nauczycielom sporą autonomię, niezależność od organów rządowych, swobodę postępowania w ramach Ustaw, obieralność stanowisk, pensje i emerytury. Wprowadzono specjalizację nauczycieli oraz określono ich zawodowy wizerunek. Nauczyciel powinien być sprawiedliwy (bez względu na pochodzenie społeczne uczniów), taktowny, łagodny, a przede wszystkim ma posiadać gruntowną wiedzę i rozsądek⁴⁶.

Nowe światło na zawód nauczyciela padło w dziełach G. Piramowicza, który przypisał nauczycielowi pełną odpowiedzialność za działanie.

Oświecenie zdecydowanie odrzuciło nauczyciela z przypadku, co w znacznej mierze przyczyniło się do instytucjonalnego kształcenia

⁴² Por. tamże, s. 15-16.

⁴³ S. Konarski, *Pisma pedagogiczne*, dz. cyt., s. 135. Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 95.

⁴⁴ Por. tamże, s. 94.

⁴⁵ S. Konarski, *Pisma wybrane*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1955, s. 170. Por. A. Winiarz, *Geneza i rozwój...*, dz. cyt., s. 48.

⁴⁶ Por. E. Magiera, *Historyczne konteksty...*, dz. cyt., s. 17.

i przygotowania pedagogicznego nauczycieli⁴⁷. „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego” można uznać za pierwszą w dziejach polskiej oświaty kartę praw i obowiązków nauczyciela, troszczącą się o jego rangę i uznanie społeczne. Działania Komisji Edukacji Narodowej przyczyniły się do kształtowania zawodu nauczycielskiego jako zawodu świeckiego⁴⁸.

Wraz ze zmianą wizji człowieka, jaka pojawiła się w XIX wieku zaczęto zwracać większą rolę na proces kształcenia a co jest z tym związane na rolę zawodową nauczyciela, który miał się przyczynić do wewnętrznego rozwoju człowieka.

Od nauczyciela wymagano nie tylko wiedzy, ale również umiejętnego postępowania wobec dzieci a relacje między nauczycielem a uczniem powinny być oparte na miłości⁴⁹.

Najpełniej przepis roli zawodowej nauczyciela przedstawił B. Trentowski, który postulował, aby nauczycieli nie obciążać nadmiernie zajęciami dydaktycznymi, gdyż powinni mieć czas na podnoszenie kwalifikacji zawodowych. Jego zdaniem nauczyciel za swoją pracę powinien otrzymywać godziwe wynagrodzenie, gdyż tylko wtedy zawód ten będzie wybierała zdolna i ambitna młodzież⁵⁰. Zdaniem Autora nauczyciela mają powinności wobec samego siebie (poszerzanie wiedzy z wykładanego przedmiotu, własny wkład profesorów w rozwój danej dziedziny wiedzy, walkę o postęp wiedzy); powinnościetyczne i estetyczne (pełnia etyczna leży w doskonałości nauczyciela, który powinien być „Bogiem-człowiekiem” dla ucznia) oraz powinności wobec uczniów i wychowanków (troska o ich dobro, o dobro szkoły, harmonijne współzycie z nimi, dostrzeganie indywidualności uczniów, poszanowanie ich godności, wpajanie im zasad współzycia społecznego i chowanie dobrych synów ojczyzny)⁵¹.

W XIX wieku ukształtował się nowy typ nauczyciela. Wykształcenie i wychowanie miało umożliwić człowiekowi udział w życiu społecznym z odpowiednią postawą moralną. Nauczyciel w swojej pracy miał kierować się powinnościami rozumowymi, do których za fundamentalne zaliczano

⁴⁷ Por. tamże, s. 93.

⁴⁸ Por. S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 442; E. Magiera, *Historyczne konteksty...*, dz. cyt., s. 20.

⁴⁹ Por. S. Dylak, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 555; A. Winiarz, *Geneza i rozwój...*, dz. cyt., s. 51.

⁵⁰ Por. A. Winiarz, *Geneza i rozwój...*, dz. cyt., s. 53.

⁵¹ Por. W. Wołoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych...*, dz. cyt., s. 99.

szerzenie bezwzględnej prawdy i ciągle jej poszukiwanie z zachowaniem własnej autonomii⁵².

Pozycja społeczna nauczyciela w XIX wieku wzrosła, dzięki temu, że nauczyciele stają się urzędnikami państwowymi – powołują ich urzędy państwowe; poza pracą w szkole nie wolno im zajmować się inną pracą zarobkową, która mogłaby obniżyć godność ich urzędu; wysłużeni nauczyciele otrzymują emerytury⁵³.

Postrzeganie roli zawodowej nauczyciela w XX wieku związane było w dużej mierze z rozwojem psychologii eksperymentalnej, która przyczyniła się do ukształtowania nowego spojrzenia na proces kształcenia i wychowania. Od nauczyciela oczekiwano, że będzie posiadał zdolności do nauczania, wychowywania i oceniania dzieci, rozumienia ich. Nauczyciel może w wysokim stopniu posiadać jeden talent i jednocześnie być pozbawionym pozostałych.

J. Dawid zaznaczał, że dobry nauczyciel powinien mieć: poczucie odpowiedzialności, świadomość celu wychowania, odwagę i konsekwencję w pokonywaniu trudności, zgodność z samym sobą oraz zamiłowanie do pracy społecznej⁵⁴.

Cz. Kupisiewicz podkreśla, że na skutek działania czynników pedagogicznych jak i pozapedagogiczny nauczyciel przestał być osobą przekazującą wiedzę w postaci gotowych treści a coraz częściej staje się „inicjatorem ich samodzielnej treści poznawczej oraz koordynatorem pozaszkolnych wpływów edukacyjnych”⁵⁵. Nadal aktualne są słowa S. Krawcewicza, który zauważył, że „przemiany społeczne narzucają określone wymagania szkole i nauczycielowi, wpływają na modyfikację celów, zadań, treści, metod kształcenia i wychowania. Stawia to nauczyciela w nowej i wciąż zmieniającej się sytuacji, wpływa na warunki i treść jego pracy. Rola nauczyciela jest ściśle powiązana z przemianami w życiu społecznym, do którego przygotowuje swoich wychowanków; z jednej strony rola ta jest wynikiem procesów dokonujących się w społeczeństwie, z drugiej zaś – ich czynnikiem sprawczym”⁵⁶.

Podejmując pracę z dziećmi i młodzieżą nauczyciel musi odpowiedzieć sobie na kilka pytań. Ku czemu zmierza? W jakie

⁵² Por. tamże, s. 97.

⁵³ Por. S. Wołoszyn, *Nauczyciel...*, dz. cyt., s. 443.

⁵⁴ Por. A. Winiarz, *Geneza i rozwój...*, dz. cyt., s. 53.

⁵⁵ Cz. Kupisiewicz, *Przemiany edukacyjne w świecie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.

⁵⁶ S. Krawcewicz, *Współczesne problemy zawodu nauczyciela*, KiW, Warszawa 1979, s. 9.

kompetencje powinien wyposażyć wychowanka? W jakiej przyszłości ma funkcjonować jego uczeń? Niestety najtrudniejsza jest odpowiedź na ostatnie pytanie, gdyż zmiany zachodzące we współczesnym świecie są bardzo dynamiczne i należy ich upatrywać w takich zjawiskach jak: nieustanny, szybki rozwój gospodarki prowadzący do zanikania jednych a pojawiania się innych (nowych) zawodów; intensywny rozwój technologii informatycznych; rozbudowie środków masowej komunikacji społecznej, jak również intensywnie rozwijających się kontaktach międzynarodowych oraz mobilności społecznej⁵⁷. Tempo zmian powoduje, że trudno przewidzieć jak będzie wyglądał świat za dziesięć czy piętnaście lat, jakie wartości będą w nim cenione, na jakie umiejętności będzie zapotrzebowanie. Trudność w przewidywaniu przyszłości na podstawie zachodzących aktualnie przebiegających tendencji wynika z braku pewności, że tendencje te utrzymają się czy też z projekcji, w jakich kierunkach będą się rozwijać

Tym samym przed wychowawcami stoi wyzwanie projektowania takich celów wychowawczo-dydaktycznych, których realizacja pozwoli uczniom na zdobycie doświadczeń umożliwiających im działanie w rzeczywistości, w której przyjdzie im żyć. Najogólniej można powiedzieć, że zadaniem współczesnej szkoły jest wspieranie rozwoju uczniów. Zgodnie z Europejskimi Ramami Kwalifikacji cele dydaktyczno-wychowawcze powinny być formułowane przez nauczyciela w języku efektów kształcenia. Najogólniej można powiedzieć, że w procesie kształcenia i wychowania zmierza on do stworzenia wychowankom sytuacji pozwalających im na zdobywanie wiedzy, umiejętności oraz kształtowanie postaw społecznych. Wraz z przemianami społecznymi, technologicznymi i technicznymi, zmieniają się oczekiwania wobec człowieka, który musi funkcjonować w zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Oczekuje się od niego, że będzie posiadał umiejętności zawodowe powiązane z umiejętnościami ogólnymi, do których należy zaliczyć: umiejętności matematyczne, informatyczne, sprawne posługiwanie się językiem ojczystym i językiem obcym, umiejętności komunikacyjne, rozumienie, porządkowanie, ocenianie wartości i znaczenia informacji oraz samodzielność ich wykorzystywania w działaniu, rozwiązywanie problemów i zdolność myślenia analitycznego⁵⁸. Od kształcenia zawodowego oczekuje się działań

⁵⁷ Zob. Kupisiewicz Cz., Banach Cz., *Strategie rozwoju edukacji do roku 2010*, [w:] *Strategie rozwoju Polski do roku 2010*, t. II. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 2000.

⁵⁸ Zob. *Założenia projektowanych zmian. Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Informator*, MEN, Warszawa 2010.

przygotowujących jednostkę do sprawnego wykonywania wyuczonego zawodu. Szkoła zawodowa ma stać się szkołą gruntownie kształtująca motywację, wiedzę i umiejętności uczniów tak, aby opuszczały ją osoby przygotowane do podjęcia pracy lub do dalszego kształcenia⁵⁹. W projektowanych zmianach szkolnictwa zawodowego zwraca się uwagę na konieczność powiązania szkolnictwa zawodowego ze środowiskiem pracy, angażując pracodawców w kształcenie zawodowe. Zdobyte kwalifikacje zawodowe będą uzupełniane i poszerzane w pozaszkolnych formach kształcenia.

Literatura dostarcza nam wielu odpowiedzi na pytanie: kim ma być współczesny nauczyciel? I tak R. Schulz zaznacza, że w obliczu narastających przemian społeczno-ekonomicznych rolę nauczyciela można dookreślić na podstawie podejmowanych przez niego przedsięwzięć innowacyjnych. I tak zdaniem Autora można wyróżnić grupę nauczycieli, którzy samodzielnie projektują, weryfikują a następnie wprowadzają do praktyki określone nowości. Są również nauczyciele, którzy starają się zastosować w praktyce osiągnięcia nauki. Są także tacy nauczyciele, których aktywność ogranicza się do asymilowania nowości pedagogicznych z zewnętrznych źródeł⁶⁰. Funkcjonując w społeczeństwie opartym na wiedzy można zastanowić się nad postawami nauczycieli wobec wiedzy. Zdaniem O. J. Harvey'a nauczyciel może przyjąć jedną z czterech postaw wobec wiedzy:

1. postawa dogmatyzmu – charakteryzująca się zamknięciem się nauczyciela na inne możliwości czy też sposoby interpretacji, wszelkie próby formułowania wątpliwości, pytań postrzega jako szkodliwe
2. dążenie do jednoznaczności – ze względu na lęk przed niepowodzeniami wszelkie złożone zjawiska sprowadzone zostają do jednoznacznej odpowiedzi
3. tolerancja dla złożoności i niepewności – uświadamianie sobie wielości interpretacji powiązane jest z przekonaniem, że istnieje obiektywna prawda, która jest trudna do poznania co powoduje konieczność nieustannego poszukiwania, badania, dociekania i weryfikowania przyjętych założeń

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ zob. R. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*, IBE, Warszawa 1994.

4. relatywizm – przekonanie, że nie ma żadnej prawdy, nie istnieje nic stałego, jednoznacznego a wszelkie teorie i hipotezy są do przyjęcia w zależności od preferowanego punktu widzenia.⁶¹

Istotne dla wychowania jest postawa tolerancji dla złożoności i niepewności, gdyż tylko nauczyciele, którzy refleksyjnie podchodzą do wiedzy mają szansę „wychować uczniów aktywnych, samodzielnie myślących, weryfikujących informacje pochodzące z różnych źródeł, żądających pytania i formułujących hipotezy, dzielących się wątpliwościami”⁶²

Z punktu widzenia zadań, które stoją przed współczesną szkołą konieczne wydaje się takie kształcenie nauczycieli, które będzie przygotowywało ich do samodzielnego kreowania rzeczywistości edukacyjnej, a nauczanie, raczej obligujące do przyswajania wiedzy niż nabywania kompetencji – jak zaznacza G. Rura⁶³ – powinno być zastąpione kształceniem umiejętności do samodzielnego poszukiwań. Zadaniem nauczyciela powinno być stymulowanie, udzielanie pomocy, doradzanie w rozwiązywaniu zadań i dążeniu do osiągnięcia przez uczniów założonych celów. Kim zatem powinien być nauczyciel? Zdaniem G. Rura od nauczyciela funkcjonującego zmieniającej się rzeczywistości oczekuje się, że będzie:

1. „dobrym organizatorem i skutecznym dydaktykiem, który w kontaktach z uczniami stosuje przemyślane, zróżnicowane, aktywizujące metody kształcenia, ale także by był otwarty i elastyczny wobec propozycji uczniów.
2. Mądrym i otwartym wychowawcą, autorytetem i wzorem dojrzałej osobowości, który stwarza uczniom takie warunki, by mogli się w pełni rozwijać.
3. Refleksyjnym praktykiem, który poddaje refleksji swoje doświadczenia i działania, analizuje je w różnych płaszczyznach, korzysta z informacji zwrotnych, które pozwalają mu zmienić nawyki i burzyć ograniczającą go rutynę.

⁶¹ zaprezentowana klasyfikacja została przedstawiona za D. Pankowską, *Czego uczeń dowiaduje się w szkole o wiedzy i uczeniu się? Ukryty program szkoły – cz. 2*, „Psychologia w Szkole” 2008, nr 4, s. 58.

⁶² M. Kamińska-Juckiewicz, *Wiedzieć i umieć 90 kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli w społeczeństwie wiedzy*) „Nowe w Szkole”, nr 6, 2009, s. 32.

⁶³ G. Rura, *Kto uczy nasze dzieci?* „Życie Szkoły”, nr 9, 2009, s. 7.

4. Niepokornym innowatorem wprowadzającym w praktykę szkolną nowe rozwiązania, dzięki którym doskonali warsztat i podnosi efektywność kształcenia⁶⁴

Jednak jak wskazują badania nauczyciele niechętnie korzystają z owej swobody w tworzeniu, eksperymentowaniu, pobudzaniu uczniów do twórczego, wieloaspektowego poszukiwania odpowiedzi na nurtujące ich pytania czy szukania rozwiązań pojawiających się problemów. Pomimo tego, że zdecydowana większość nauczycieli deklaruje, iż uczestniczy w różnorodnych formach kształcenia to podczas lekcji wolą odwoływać się do „utartych schematów” niż do nowych teorii i – niekiedy ryzykownych – działań.

Zmiana roli zawodowej nauczycieli związana jest również z nowym podejściem do metod nauczania. W obliczu wyzwań, jakie stawia społeczeństwo wobec jednostki nie wystarczy przekazywanie gotowej wiedzy, gdyż od jednostek coraz częściej wymaga się tego, aby samodzielnie poszukiwały i badały otaczającą je rzeczywistość, dokonywały bezpośrednich obserwacji, wykorzystywały naturalną ciekawość i twórczość. Oczekuje się również, że w pracy zawodowej człowiek będzie potrafił samodzielnie myśleć i działać oraz podejmować odpowiedzialne decyzje. Ponadto – z uwagi na to, iż coraz częściej praca wymaga współdziałania i kooperacji – oczekuje się, że nauczyciele będą kształtowali u uczniów postawę pozwalającą na podejmowanie prac zespołowych, współpracę i działanie w grupie, porozumiewanie się ze sobą.

Analiza literatury z zakresu pedeutologii pozwala na stwierdzenie że w poszukiwaniu wzoru nauczyciela – wychowawcy eksponowane są wybrane dyspozycje jednostki, decydujące o tym, że jest ona predysponowana do tego, aby wykonywać tę złożoną rolę. Można zatem odnaleźć w literaturze rozumienie nauczyciela – wychowawcy jako: interreltualisty transformatywnego, animatora procesu kształcenia i wychowania⁶⁵; przewodnika i tłumacza budującego mądrość rozumienia świata i odpowiedzialności; autonomiczna tożsamość⁶⁶; transmitora i promotora wartości⁶⁷. Kim zatem ma być nauczyciel – wychowawca? Jakie zadanie przed nim zostały postawione?

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ J. Rutkowiak, *Rozwój zawodowy nauczyciela a szkoła*, WSiP, Warszawa 1982.

⁶⁶ H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

⁶⁷ K. Ferenz, *Wprowadzanie dzieci w kulturę*, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.

Rola nauczyciela obejmuje również pełnienie funkcji dydaktycznej, opartej na przekazywaniu wiedzy, rozwijaniu i doskonaleniu umiejętności. Realizacja tej funkcji może iść dwoma ścieżkami. Pierwsza zorientowana jest na przygotowanie uczniów do zdania pomyślnie poszczególnych egzaminów lub zaliczenia określonego materiału. Rola nauczyciel sprowadza się jedynie do transmisji wiedzy⁶⁸. Druga, skierowana jest na działania zmierzające do tego, aby wzbudzić u uczniów kreatywne myślenie, przygotować ich do całościowej edukacji. Nauczyciel uczy myślenia, rozumienia i wyciągania wniosków z poznanej wiedzy. W czasie lekcji stara się stwarzać sytuacje edukacyjne w których doświadczenie osobiste ucznia traktowane jest jako matryca wyjściowa, wywoływacz skojarzeń dla wprowadzenia nowych informacji. Nowe informacje mogą tę matrycę powiększyć, skomplikować, wzbogacić, wreszcie zmienić⁶⁹. Ponadto współcześni uczniowie potrzebują nauczycieli, którzy są w stanie stworzyć im bezpieczne środowisko, które zapewni im krytyczny i przyjazny dostęp do wiedzy⁷⁰. Analizując literaturę z zakresu pedeutologii W. Okoń pisze, że zadania nauczyciela można podzielić na kilka grup. Pierwsza obejmuje te formy aktywności nauczycielskiej, które mają na celu transmitowanie wiedzy i wprowadzanie młodego pokolenia w dziedzictwo kulturowe społeczeństwa. Druga grupa zadań dotyczy rozwijania sił twórczych i zdolności innowacyjnych młodzieży. Trzecia grupa zadań nauczycieli odnosi się do kształtowania postaw i charakteru młodzieży. Czwarta grupa zadań polega na organizowaniu działalności praktycznej oraz stwarzaniu warunków do samodzielnej aktywności. W obrębie piątej grupy autor wymienia zadania związane z posługiwaniem się nowoczesną technologią kształcenia, dzięki czemu nauczyciel będzie miał możliwość wykorzystywania nowoczesnych środków dydaktycznych. Szósta grupa zadań dotyczy sprawdzania i oceniania osiągnięć szkolnych uczniów. Natomiast w ramach siódmej grupy znalazły się zadania zmierzające do przygotowania uczniów do uczenia się przez całe życie⁷¹.

Konieczność przygotowania do kształcenia ustawicznego wynika również ze zmiany charakteru współczesnej pracy. Już B. Suchodolski pisząc o wychowaniu do przyszłości zaznaczał, że: „Nowoczesna praca nie jest, bowiem zespołem prostych czynności, których można by się wyuczyć,

⁶⁸ Ch. Day, *Rozwój zawodowy nauczyciela*, GWP, Gdańsk 2004.

⁶⁹ D. Klus – Stańska, *Konstruowanie wiedzy w szkole*, Wyd. UWM, Olsztyn 2002; D., Klus-Stańska, *Przerwanie szkolnego monologu znaczeń – bariery i szanse* [w:] T. Bauman (red.), *Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie*, Impuls, Kraków 2005.

⁷⁰ Ch. Day, *Rozwój zawodowy...*, *op.cit.*

⁷¹ W Okoń, *Wszystko o wychowaniu*, Wyd. Żak, Warszawa 1999, s.275-280.

lecz jest procesem bardzo złożonym różnorodnych wysiłków, wymagających większego zaangażowania się ludzi w to, co robią. Nowoczesna praca nie jest „poza człowiekiem”, jako w pewnym sensie „zewnętrzny” proces jego czynności rzeczowo ukształtowany, ale jest „w człowieku”, jako jego rzeczywiste działanie, jako jego wyraz osobowości.”⁷² Oznacza to – jak dalej wskazuje autor – że „Nowoczesna praca wymaga nie tylko aktywnego uczestnictwa w postępie techniki i nauki. Wymaga ona również rozwoju tych bardzo różnych kwalifikacji, które wiążą się z organizacją i planowaniem współdziałania w pracy. Organizacja i planowanie współdziałania w pracy przestaje być zadaniem nielicznej grupy specjalistów, staje się elementem powszedniego dnia coraz większej liczby pracujących ludzi. (...) Prawdziwie wykształcony pracownik musi być nie tylko odpowiednio wykształcony i sprawny; powinien umieć włączyć się w atmosferę zespołowego wysiłku, umieć współdziałać w wykonywaniu różnorodnych czynności, być zależnym od innych i uzależniać innych od siebie w sposób bardziej racjonalny i humanistyczny.”⁷³

Pomimo nakreślonych powyżej kierunków zmiany roli zawodowej nauczyciela nadal polskie szkoły „są miejscem odbywania lekcji, a te nastawione są na przekazywanie materiału do opanowania, na mniej lub bardziej tradycyjne nauczanie. Na ogół mało czasu pozostaje na działalność wychowawczą. (...) Szkoła wciąż jest dość nieporadna w zakresie edukacji emocjonalnej, pedagogiki twórczości. Jest też wciąż za mało wykorzystanym miejscem wartościowej praktyki społecznej”⁷⁴

Czy możliwe jest osiągnięcie opisanego wzoru nauczycieli? Zdaniem Z. Kwiecińskiego jest to możliwe pod warunkiem, że „musimy być tylko zdolni do porzucenia tkwiących w nas głęboko, zakorzenionych i sterujących naszym myśleniem i działaniem metafor: rzeźbiarza i gliny, banku i klienta, transmisji z góry do dołu, mistrza i naśladowcy – z jednej strony, a z drugiej – ogrodnika rośliny”⁷⁵. Zamiast tego należy podejmować działania na rzecz rozwoju „jako różnicowania się struktur i doskonalenia funkcji ku kompetencjom do stawiania siebie, podejmowani i rozwiązywania coraz trudniejszych zadań”⁷⁶.

⁷² B. Suchodolski, *Wychowanie i strategię życia*, WSiP Warszawa 1987, s. 225.

⁷³ tamże

⁷⁴ M. J. Szymański, *Pedagogika emancypacyjna – szanse i bariery* [w:] *refleksje nas współczesną pedagogiką w Polsce*, (red.) E. Rogulski, WSP, Białystok 2007, s. 52.

⁷⁵ Z. Kwieciński, *O warunkach koniecznych i zagrożeniach reform systemu edukacji – kilka uwag* [w:] Z. Kwieciński, *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogiki pogranicza*, Edytor, Poznań – Olsztyn 2000. s. 270.

⁷⁶ Tamże.

Bibliografia

- Anweiler O., Nauki uniwersyteckie i kształcenie nauczycieli w Niemczech i w Polsce – uwagi historyczne, [w:] W. Hörner, M. Szymański (red.), Nauczyciel i kształcenie nauczycieli. Zmiany i wyzwania, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 31-38.
- Banach Cz., Edukacja na tle procesów globalizacji, „Nowa Szkoła” nr 6, 2009, s. 16.
- Bartnicka K., Szybiak I., Zarys historii wychowania, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Białyszewski H., Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych, Warszawa 1983.
- Chamcówna M., Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1957.
- Day Ch., Rozwój zawodowy nauczyciela, GWP, Gdańsk 2004.
- Draus J., Terlecki R., Historia wychowania. Wiek XIX i XX, t. 2, Wyd. WAM, Kraków 2006.
- Dylak S., Nauczyciel – kompetencje i kształcenie zawodowe, [w:] T. Pilch (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 3, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 553-567.
- Erazm z Rotterdamu, Pochwała głupoty, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1953.
- Fazlagć A., Organizacja ucząca się, „Dyrektor Szkoły” 2005; nr 5.
- Ferenz K., Role nauczyciela we wprowadzaniu młodego pokolenia w życie społeczne i kulturalne, [w:] Role współczesnego nauczyciela w zmieniającej się rzeczywistości społecznej, K. Ferenz, S. Walasek (red.), Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2009.
- Ferenz K., Wprowadzanie dzieci w kulturę, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.
- Filipiak E., Rozwijanie zdolności uczenia się. Z Wygotskim i Brunerem w tle, GWP, Gdańsk 2011.
- Górska L., Wizje zawodu nauczycielskiego w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2000.
- Hejnicka-Bezwińska T., Pedagogika ogólna, Warszawa 2008.
- Kamińska-Juckiewicz M., Wiedzieć i umieć 90 kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli w społeczeństwie wiedzy) „Nowe w Szkole”, nr 6, 2009.

- Klus – Stańska D., Konstruowanie wiedzy w szkole, Wyd. UWM, Olsztyn 2002; D., Klus-Stańska, Przerwanie szkolnego monologu znaczeń – bariery i szanse [w:] T. Bauman (red.), *Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie*, Impuls, Kraków 2005.
- Klus – Stańska D., Aby teoria nie zniewalała. Historia kilkunastu spotkań z kandydatami na nauczycieli [w:] A. Brzezińska, D. Klus-Stańska, A. Strzelecka (red.), *O nowe podejście w kształceniu nauczycieli*, MEN, Warszawa 1999.
- Komeński J. A., *Pampaedia*, Wyd. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Konarski S., *Pisma pedagogiczne*, Wyd. Ossolineum, Wrocław-Kraków 1959.
- Konarski S., *Pisma wybrane*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1955.
- Korzeniowska W., *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny słownik biograficzny*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Kosznicki M., *Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa od I do IV wieku*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999.
- Kot S., *Historia wychowania*, t. 1, Wyd. „Żak”, Warszawa 1996.
- Kozielecki J., *Spółczesność kognitariusz*, [w:] *Koniec wieku nieodpowiedzialności eseje humanistyczne*, Wydaw. Jacek Santorski, Warszawa 1995.
- Krawcewicz S., *Współczesne problemy zawodu nauczyciela*, KiW, Warszawa 1979.
- Kupisiewicz C., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Kupisiewicz C., *Szkice z dziejów dydaktyki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Kupisiewicz Cz., Banach Cz., *Strategie rozwoju edukacji do roku 2010*, [w:] *Strategie rozwoju Polski do roku 2010*, t. II. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 2000.
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki*, PWN, Warszawa 2005.
- Kupisiewicz Cz., *Przemiany edukacyjne w świecie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.

- Kurdybacha Ł., Zawód nauczyciela w ciągu wieków, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1948.
- Kuźma J., Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Kwiatkowska H., Edukacja nauczycieli : konteksty, kategorie, praktyki, IBE, Warszawa 1997.
- Kwiatkowska H., Pedeutologia, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Kwieciński Z., O warunkach koniecznych i zagrożeniach reform systemu edukacji – kilka uwag [w:] Z. Kwieciński, Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogiki pogranicza, Edytor, Poznań – Olsztyn 2000.
- Kwieciński Z., Socjopatologia edukacji, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Mazurska Wszechnica Nauczycielska, Olecko 1992.
- Liebelt K., Pisma o oświacie i wychowaniu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971.
- Litak S., Historia wychowania, t. 1, Do wielkiej rewolucji francuskiej, Wyd. WAM, Kraków 2006.
- Magiera E., Historyczne konteksty edukacji nauczyciela jutra, [w:] E. Perzycka(red.), Nauczyciel jutra, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006, s.11-30.
- Marycjusz S., O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1955.
- Maryniarczyk A., O ethosie nauczyciela w ujęciu św. Tomasza z Akwinu, [w:] A. Rynio (red.), Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Stalowa Wola 1999, s. 397-401.
- Mayor F., Przyszłość świata, UNESCO, 1999, Warszawa 2001.
- Mazur P., Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle rasy lokalnej 1918-1939, Wyd. Bamka, Lublin 2004.
- Mazur P., Zarys historii szkoły, Wyd. Liber Duo, Lublin 2010.
- Milerski B., Śliwerski B. (red.), Leksykon PWN. Pedagogika, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Modrzewski A. F., Dzieła wszystkie, t. 1, O poprawie Rzeczypospolitej, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1953.

- Moritz J., Refleksje na temat kształcenia nauczycieli, Nowa Szkoła, nr 1, 2008.
- Nalaskowski A., Widnokreśli edukacji, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.
- Nowakowska-Siuta R., Szkoła – geneza i rozwój, [w:] T. Pilch (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 6, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 233-243.
- Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Okoń W., Wszystko o wychowaniu, Wyd. Żak, Warszawa 1999.
- Ożóg T., Petkowicz A., Nauczyciel, [w:] E. Gigilewicz (red.), Encyklopedia katolicka, t. 13, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, k. 820-821.
- Pachociński R., Oświata i praca w erze globalizacji, Warszawa 2006.
- Pachociński R., Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń, IBE, Warszawa 1999.
- Pankowską D., Czego uczeń dowiaduje się w szkole o wiedzy i uczeniu się? Ukryty program szkoły – cz. 2, „Psychologia w Szkole” 2008, nr 4.
- Pilch T., Spory o szkołę. Pomiędzy tradycją a wyzwaniami współczesności, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999.
- Piramowicz G., Mowy pisane w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych w latach 1776-1788, Kraków 1889.
- Prokopiuk W., Wieloaspektowość samokształcenia nauczycieli w poszukiwaniu jego nowego sensu, Dom Wydawniczy „TOTUS”, Białystok 1992.
- Rura G., Kto uczy nasze dzieci? „Życie Szkoły”, nr 9, 2009.
- Rutkowiak J., Rozwój zawodowy nauczyciela a szkoła, WSiP, Warszawa 1982.
- Schulz R., Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań, IBE, Warszawa 1994.
- Stankiewicz R., Nauczyciel w czasach II Rzeczypospolitej, [w:] R. Stankiewicz (red.), Nauczyciel – opiekun – wychowawca (tradycje – terażniejszość – nowe wyzwania), Wyd. Eruditus, Poznań-Zielona Góra 2002, s. 13-84.
- Suchodolski B., Wychowanie mimo wszystko, WSiP, Warszawa 1990.

- Szybiak I., Filomackie dyskusje o zawodzie nauczyciela, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1991 t. 34, s. 15-29.
- Szybiak I., Z dziejów szkoły, [w:] K. Konarzewski (red.), Sztuka nauczania. Szkoła, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991, s. 13-53.
- Szymański M. J., Pedagogika emancypacyjna – szanse i bariery [w:] refleksje nas współczesną pedagogiką w Polsce, (red.) E. Rogulski, WSP, Białystok 2007.
- Toffler A., *Trzecia fala* Państw. Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001.
- Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przypisane w Warszawie w roku 1783, Lwów 1917.
- Vives J. L., O podawaniu umiejętności, Wyd. PAN, Wrocław 1968.
- Winiarz A., Geneza i rozwój zainteresowań zawodem nauczyciela w kręgu cywilizacji europejskiej, [w:] S. Popek, A. Winiarz (red.), Nauczyciel – zawód, powołanie, pasja, Wyd. UMCS, Lublin 2009, s. 44-56.
- Wołoszyn S., Kultura umysłowa i reformy szkolne w epoce oświecenia, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 115-132.
- Wołoszyn S., Nauczyciel – przegląd historycznych funkcji, [w:] W. Pomykało (red.), Encyklopedia pedagogiczna, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997, s.439-445.
- Wołoszyn S., Oświata i wychowanie w epoce średniowiecza, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 97-103.
- Wołoszyn S., Oświata i wychowanie w XX wieku, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 155-180.
- Wołoszyn S., Rozwój nowoczesnych systemów szkolnych w XIX wieku, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 133-154.

- Wołoszyn S., Wychowanie i „nauczanie” w cywilizacjach starożytnego Wschodu, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 80-86.
- Wołoszyn S., Wychowanie w starożytnej Europie, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 87-96.
- Wołoszyn S., Wykształcenie i kultura umysłowa w epoce renesansu, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 104-114.
- Wołoszyn-Spirka W., W poszukiwaniu realistycznych podstaw moralnego postępowania nauczyciela, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.
- Założenia projektowanych zmian. Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Informator, MEN, Warszawa 2010.
- Znanięcki F., Socjologia Wychowania, T. 1., PWN, Warszawa 2001.
- Znanięcki F., Upadek cywilizacji zachodniej, Szkic z pogranicza filozofii kultury i socjologii, Wydawnictwo Głos, Warszawa 1986 s. IV

prof. dr hab Piotr Mazur

Wyższa Szkoła, Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych
w Kielcach
Zamiejskowy Wydział Społeczno - Ekonomiczny w Myślenicach
32-400 Myślenice, ul. Jagiellońska 8Polska
psmazur@wp.pl

Dr Anita Famuła-Jurczak

Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu
Uniwersytet Zielonogórski
Al. Wojska Polskiego 69
afamu@o2.pl